

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

ГОГА НАТАЛІЯ ПАВЛІВНА

УДК 159.922.8+159.923.2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Головнєва Ірина Володимирівна,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»,
завідувач кафедри загальної та прикладної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Солодухова Ольга Георгіївна,
Донбаський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Попова Галина Вікторівна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
доцент кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами.

Захист відбудеться «02» лютого 2013 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: м. Харків, вул. Блюхера 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «28» грудня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М. Єльчанінова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Актуальність проблеми становлення професійної ідентичності сучасних студентів визначається тим, що в умовах нестабільності, постійних соціально-економічних змін існує суперечність між потребою ринку праці в професіоналах і відсутністю системної підтримки суспільством кваліфікованих фахівців.

Як свідчить аналіз працевлаштування випускників вищих навчальних закладів України, є відсутнім зв'язок між отриманою освітою та майбутнім місцем роботи. Дана ситуація обумовлена як соціально-економічними чинниками, так й недоліками у системі вищої освіти, при орієнтації на формування у студентів відповідних знань, умінь та навичок при недостатній увазі до питань становлення особистості професіонала, у тому числі до формування професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Різні аспекти проблеми професійної ідентичності досліджувалися у роботах Т. М. Буякаса, Н. Р. Гуліної, І. А. Дружиніної, Н. Д. Завалішиної, О. П. Єрмолаєвої, Е. Ф. Зеєра, Н. Л. Іванової, О. В. Конєвої, Н. В. Копилової, Т. В. Кудрявцева, А. К. Маркової, Н. В. Молчанової, Н. Л. Петрової, О. Є. Поліванової, М. І. Попіль, Г. В. Попової, Ю. П. Поваренкова, М. С. Пряжникова, О. Р. Фонарьова, Н. В. Чепелевої, Є. В. Чорного, Л. Б. Шнейдер та інших. У роботах цих та інших авторів аналізується поняття, структура, види, чинники становлення професійної ідентичності, одним з яких визнається професійна освіта.

Різні аспекти впливу навчання у ВНЗ на становлення особистості майбутнього фахівця розглядалися у роботах О. К. Дусавицького, О. П. Єрмолаєвої, Ф. З. Кабірова, К. М. Кавізіної, Л. Ф. Михальцової, Л. В. Кочневої, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, Г. В. Попової, О. Г. Солодухової, Ю. Л. Твердохвалової, О. Трухан, З. З. Утяганової, Т.Б. Хомуленко та інших.

Процес становлення професійної ідентичності представників різних спеціальностей вивчений у вітчизняній і зарубіжній психології нерівномірно. Найбільш детально вивчено питання, що стосуються становлення професійної ідентичності майбутніх психологів (І. П. Андрійчук, О. Ф. Бондаренко, Т. А. Вілюжаніна, Ж. П. Вірна, І. А. Гуляс, І. А. Дружиніна, Ф. З. Кабіров, І.М. Кирилюк, Н.О. Кучеровська, Є. Я. Лукаш, Н. В. Наумчик, Ю. А. Паськівська, Н. І. Пов'якель, Н. Ф. Шевченко та інші), але становлення професійної ідентичності студентів більшості спеціальностей гуманітарного профілю залишається нерозв'язаною проблемою у сучасній віковій та педагогічній психології, незважаючи на очевидну актуальність як із соціального, так і з наукового погляду.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість, об'єктивні суспільні потреби у фахівцях гуманітарного профілю, які характеризуються розвинутою професійною ідентичністю, обумовили вибір теми даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової тематики кафедри загальної та прикладної психології Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» «Формування особистості в умовах соціальних

трансформацій» (номер державної реєстрації 0106U006371), що координується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (протокол №7 від 29.01.2009 р.) і узгоджена на бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №7 від 27.10.2009 р.).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю.

Задачі дослідження:

1. Систематизувати наукові підходи, напрямки дослідження професійної ідентичності особистості, місце професійної ідентичності в контексті становлення життєвого шляху особистості.

2. Здійснити порівняльний аналіз структури та змісту «образу Я» студентів гуманітарного та природничо-наукового профілю.

3. Виявити особливості уявлень студентів гуманітарного профілю про їхній життєвий шлях і успіх в контексті майбутньої професійної діяльності.

4. Визначити особливості кар'єрних орієнтацій студентів гуманітарного профілю в порівнянні зі студентами природничо-наукового профілю.

5. Виявити загальне та індивідуальне в уявленнях студентів гуманітарного та природничо-наукового профілів про комплекс характеристик, необхідних для успішної професійної діяльності за обраною спеціальністю.

Об'єктом дослідження є професійна ідентичність студентів.

Предмет дослідження – психологічні особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принцип єдності свідомості і діяльності (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн), концептуальні положення щодо становлення особистості професіонала (Ж. П. Вірна, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Ю. П. Поваренков, Л. О. Регущ); дослідження психологічних аспектів підготовки студентів до професійної діяльності (О. К. Дусавицький, Н. В. Кузьміна, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, О. П. Сергеєнкова); концептуальні положення про сутність і становлення професійної ідентичності особистості (Т. М. Буякас, О. П. Єрмолаєва, Н. Л. Іванова, Л. Б. Шнейдер); теоретичні засади психології життєвого шляху особистості (К. О. Альбуханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, Є. І. Головаха, О. О. Кронік, В. А. Роменець, Т. М. Титаренко).

Методи дослідження. У дисертації використаний комплекс теоретичних і емпіричних методів, що відповідають меті й задачам дослідження. До комплексу увійшли теоретичні методи: аналіз, узагальнення, систематизація психологічних даних стосовно сутності, видів, структури, особливостей становлення професійної ідентичності; методи збору емпіричних даних (вивчення «образу Я» студентів, їх уявлення про життєвий шлях та успіх, вивчення кар'єрних орієнтацій, визначення характеристик особистості в структурі образу професіонала); методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента, критерій Пірсона χ^2 , факторний аналіз).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається тим, що в роботі:

- вперше визначені проблеми становлення професійної ідентичності студентів різних профілів навчання – гуманітарного (психологів і філологів) та природничо-наукового (фармацевти), а саме: низький рівень представленості в «образі Я» професійних характеристик, ідеалізоване уявлення про життєвий успіх, не пов'язане з успіхом професійним, орієнтація на стабільність роботи при низькому рівні значущості розвитку себе як спеціаліста за отримуваним напрямком підготовки;

- вперше виявлені особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю навчання в порівнянні зі студентами природничо-наукового профілю, а саме: більш повне й чітке уявлення гуманітаріїв про особливості структури «образу Я», риси особистості професіоналів за своїми профілями навчання, своє майбутнє в цілому та професійне майбутнє зокрема;

- уточнено уявлення про вплив на процес становлення професійної ідентичності профілю навчання та отримуваної спеціальності, а саме: спеціальність має більший вплив на становлення професійної ідентичності студентів, аніж профіль навчання;

- поглиблено уявлення про вплив отримуваної спеціальності в межах гуманітарного профілю навчання на формування «образу Я» студентів-філологів, а саме: в «образі Я» студентів-філологів значне місце займають специфічні особистісні характеристики (трансцендентального типу) на відміну від групи студентів-психологів, структура «образу Я» яких найбільш збалансована за наявністю особистісних характеристик і характеристик, що включають вказівку на професійну діяльність;

- дістали подальшого розвитку уявлення про бачення студентами свого життєвого шляху та успіху, а саме: відмінності всередині гуманітарного профілю та ступінь впливу гендерних характеристик на професійну складову життєвого шляху.

- дістали подальшого розвитку уявлення про образи професіоналів-представників різних професій, а саме: універсальними характеристиками, властивими, на думку студентів, професіоналам, є «здатність допомагати», «терпимість», «надійність», а для професіоналів з гуманітарною підготовкою характерні ті риси, що відповідають за успішність комунікації.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в дисертаційному дослідженні результати, розроблений та апробований діагностичний комплекс можуть бути використані у практиці діагностичної, консультативної, розвивально-корекційної роботи психологічної служби ВНЗ, а також викладачами та організаторами навчально-виховного процесу. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів «Вступ до спеціальності», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія вищої школи», «Основи консультативної психології», «Психологія професійного розвитку» у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів.

Результати дослідження впроваджено в процес Харківського гуманітарного

університету «Народна українська академія» (довідка № 475 від 20.06.2012), Херсонського національного технічного університету (довідка № 12-53/289 від 06.09.12) та Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 106-04-121 від 14.09.2012).

Особистий внесок автора у одній статті та тезах, написаних у співавторстві, полягає в зборі емпіричних даних, їх статистичній обробці та інтерпретації результатів дослідження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася в доповідях та повідомленнях на щорічних конференціях «Молодые ученые Харьковщины» (м. Харків, 2005-2012 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у системі соціальних зв'язків» (м. Харків, 2005), ІХ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість» (м. Київ, 2006), Молодіжній науково-практичній конференції «Вектори психології – 2009» (м. Харків, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Альянс наук: вчений – вченому» (м. Дніпропетровськ, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень» (м. Дніпропетровськ, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Преподаватель как субъект и объект образовательного процесса» (м. Харків, 2012), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Новината за напреднали наука» (м. Софія, Болгарія, 2012), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Наука: teoria і praktyka - 2012» (м. Варшава, Польща, 2012).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 20 публікаціях, з яких 18 написано без співавторів, 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях України з психології.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (255 найменувань, з них 24 іноземною мовою), 8 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 158 сторінках, загальний обсяг роботи - 198 сторінок. Робота містить 20 таблиць і 3 рисунка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і задачі, розкрито теоретико-методологічну основу та представлено методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, подано інформацію про апробацію роботи та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні основи вивчення професійної ідентичності в психологічній науці»** розглянуто теоретичні підходи до вивчення ідентичності в психології, представлено результати аналізу та узагальнення напрямів наукових досліджень професійної ідентичності, її становлення в контексті життєвого шляху особистості.

Поняття ідентичності вперше було розроблено Е. Еріксоном з точки зору якого, ідентичність передбачає сприйняття власної цілісності, часової єдності власного існування, усвідомлення ступеню схожості з іншими людьми при одночасному баченні своєї унікальності й неповторності. Значний внесок у розробку

проблеми ідентичності було здійснено у межах психоаналітичного (Дж. Марсія, З. Фрейд та ін.), інтеракціоністського (Е. Гофман, У. Джеймс, Р. Дженкінс, Дж. Мід, та ін.), когнітивного (Г. Брейкуелл, Г. Теджфел, Дж. Тернер та ін.) підходів.

У роботах сучасних вітчизняних дослідників і вчених близького зарубіжжя ідентичність визначається як постійне Я; внутрішнє, суб'єктивне поняття про себе як про індивідуума; як складова Я-концепції, усвідомлене самовизначення суб'єкта; як збереження та підтримка особистістю власної цілісності, нерозривності історії свого життя; як стійкий образ «Я», усвідомлення в собі певних особистісних рис, індивідуально-типологічних особливостей, характеристик удачі, поведінки; як відповідність образу Я його життєвому втіленню; як динамічна система, що розвивається нелінійно протягом всього життя людини, має складну ієрархічну структуру та передбачає усвідомлення і оцінювання особистістю своєї приналежності до соціальної групи (Н. В. Антонова, О. М. Васильченко, П. П. Горностай, І. С. Кон, К. В. Коростеліна, П. В. Румянцева, В. І. Павленко, А. А. Чекаліна, В. О. Ядов та ін.). Всі різноманітні підходи до дослідження феномена ідентичності мають наступні загальні положення, на яких базуються більшість дослідників. Це, з одного боку, уявлення про динамічний характер ідентичності, з іншого – розуміння стійкості уявлень про себе як однієї з фундаментальних характеристик особистості.

Дослідниками виділяються та описуються різноманітні типи та види ідентичності. Особливо значна увага приділяється особистісному та соціальному видам ідентичності (Н. С. Аринушкіна, С. О. Баклушинський, Р. Брейкуелл, Р. Дженкінс, У. Дойс, Н. Л. Іванова, К. В. Коростеліна, А. Г. Костинська, С. Московичі, П. В. Румянцева, Х. Теджфел, Дж. Тернер, Ю. Хабермас, М. Яромовіц, та інші). Серед видів соціальної ідентичності представлені статева, гендерна, етнічна, культурна, національна, релігійна, регіональна, професійна тощо.

Роль професійної ідентичності в процесі професіоналізації особистості, професійної самореалізації, формування життєвого та професійного шляху, професійного «Я», її місце в структурі особистості професіонала, співвідношення з іншими компонентами, рисами й властивостями особистості, необхідними для розвитку професійного «Я» представників різних професій досліджували Т. М. Буякас, І. М. Грига, Н. Р. Гуліна, І. А. Дружиніна, О. П. Єрмолаєва, Н. Д. Завалішина, Н. Л. Іванова, О. В. Конєва, Н. В. Копилова, Н. В. Молчанова, Н. Л. Петрова, М. І. Попіль, В. О. Толочек, К. С. Тороп, Л. Б. Шнейдер та ін. У роботах вчених зазначається, що професійна ідентичність передбачає функціональне, емоційне, мотиваційне й ціннісне входження людини в професію, що включає прийняття та розуміння своєї професії, ціннісних позицій, що існують у певному професійному просторі, надбання образу-Я професіонала, виявлення власних життєвих і професійних цілей, стилю діяльності, визначення свого професійного майбутнього. Становлення професійної ідентичності – складний процес, який не завжди усвідомлюється людиною і недостатньою мірою підтримується соціальними інститутами.

Студентський вік з точки зору становлення професіонала можна віднести до етапу допрофесіоналізму (А. К. Маркова, О. Р. Фонарьов), етапу цілеспрямованої підготовки до обраної професійної діяльності (Т. В. Кудрявцев), адаптації до

професії (М. С. Пряжников, О. Ю. Пряжникова), оптації або адаптації (на старших курсах) (Є. О. Клімов). Успішність проходження даних етапів багато в чому визначає подальший професійний розвиток майбутнього фахівця. Саме в студентському віці відбувається вибір головних життєвих цілей, серед яких одне з провідних місць посідають цілі професійні.

Професійний розвиток особистості відбувається протягом усього життєвого шляху. Важливими компонентами вивчення життєвого шляху особистості є співвідношення в уявленнях індивідів минулого, сьогодення й майбутнього та місце в них професійного становлення. Вибір визначальних напрямів життєвого шляху й основних ліній самореалізації особистості – це, перш за все, вибір головних життєвих цілей, серед яких значущу роль відіграють цілі, пов'язані з вибором і отриманням професії, досягненням певного рівня професіоналізму, побудовою кар'єри, усвідомленням себе як професіонала.

Отже, постановка задачі аналізу особливостей формування професійної ідентичності в період навчання у ВНЗ цілком виправдана, оскільки саме в юнацькому віці, в умовах спеціально організованої учбово-професійної діяльності формуються професійні цілі та цінності, уявлення про себе як про майбутнього професіонала, бачення свого майбутнього в контексті професійної діяльності, орієнтація на певний тип кар'єри.

У другому розділі «Структура й методи дослідження особливостей становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю» описано зміст і етапи емпіричного дослідження, обґрунтовано й охарактеризовано вибірку досліджуваних, подано опис методик дослідження.

Вибір методик дослідження ґрунтувався на теоретичних положеннях, розроблених у роботах Л. А. Головей, П. Ю. Поваренкова, В. О. Толочка, О. Р. Фонарьова та інших. Згідно даних положень професійна ідентичність виступає у якості складової «Я-концепції» особистості, яка включає широкий спектр об'єктивних і суб'єктивних характеристик. Особливості становлення професійної ідентичності досліджуваних можуть бути визначені за представленістю у їхніх самоописах характеристик, які мають відношення до професійної сфери. Уявлення про життєвий шлях і успіх дозволяють визначити особливості становлення професійної ідентичності студентів через вивчення того, чи бачать вони себе у теперішньому та майбутньому представниками певних професій, чи пов'язують свій життєвий успіх із самореалізацією в професії. Показовими для аналізу становлення професійної ідентичності є й кар'єрні орієнтації особистості, оскільки вони дозволяють побачити цінність для студентів розвитку себе як професіонала. Для успішного виконання професійних обов'язків необхідна також наявність комплексу професійно важливих рис, специфічних для представників певної професії. Порівняння уявлень студентів про «ідеального фахівця» в певній сфері професійної діяльності з професіограмами відповідних професій дозволить визначити рівень сформованості цих уявлень, а визначення змістовних розбіжностей між ними дозволить виділити напрямки вдосконалення процесу професіоналізації студентів у вищому навчальному закладі.

Виходячи з вищезазначеного, діагностування особливостей становлення професійної ідентичності студентів проводилося із застосуванням методики М. Куна

й Т. Макпартленда «Хто Я?», спрямованої на аналіз змістовних характеристик «образу Я» студентів; проективної методики «Символ життєвого успіху», розробленої на кафедрі соціального управління Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України; проективної методики «Дослідження життєвого шляху особистості» О.О. Кроніка та Є.І. Головахи; опитувальника Е. Шейна «Якорі кар'єри» в адаптації В.Е. Винокурової та В.О. Чікер, спрямованого на вивчення структури кар'єрних орієнтацій особистості; статево-рольового опитувальника С. Бем, модифікованого нами відповідно до цілей дослідження, за допомогою якого з'ясувалися уявлення студентів про особистісні характеристики представників їхньої майбутньої професії.

Вибірку досліджуваних склали студенти 3-4 курсів, які навчаються за трьома напрямками підготовки: філологія, психологія, фармація. Згідно діючих нормативних документам напрям підготовки «філологія» відповідає галузі знань «гуманітарні науки», напрям підготовки «психологія» - галузі знань «соціально-політичні науки», а напрям підготовки «фармація» - галузі знань «фармація». Але у вітчизняній науковій традиції прийнято вважати суміжним або навіть тотожним предмет вивчення в гуманітарних і соціальних науках (Б.Г. Юдин). Окрім того, ряд дослідників об'єднує соціально-гуманітарні науки й протиставляє їх природничо-науковим, вбачаючи відмінність у специфіці наочної сфери та методів дослідження (В.С. Стьопін). Фармація визначається як наука, що вивчає проблеми створення, безпеки, дослідження, зберігання, виготовлення, відпускання й маркетингу лікарських засобів, а також пошуку природних джерел лікарських субстанцій, тобто є одночасно природничо-науковим та економічним напрямом підготовки. Таким чином, гуманітарний профіль навчання був представлений у нашому дослідженні спеціальностями «філологія» і «психологія», а в якості контрольної групи до дослідження були залучені студенти напряму підготовки «фармація», у програмі навчання яких ґрунтовно представлені дисципліни природничо-наукового і економічного циклів.

Вибір у якості досліджуваних студентів 3-4 курсів (19-21 рік) зумовлений тим, що первинна адаптація до вищого навчального закладу, студентської спільноти вже відбулася й почався процес усвідомленої ідентифікації з майбутньою спеціальністю, тобто період активного становлення професійної ідентичності, як невід'ємної частини новоутворень юнацького віку.

У третьому розділі «Дослідження психологічних особливостей становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю»

Дослідження проводилося на базі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», Харківського національного університету внутрішніх справ і Національного фармацевтичного університету (м. Харків). У дослідженні взяли участь студенти 3-4 курсів, які навчаються за напрямками підготовки: «філологія» (спеціальність «Переклад») - 209 чол. (134 жінок і 75 чоловіків), «психологія» - 261 чол. (181 жінка і 80 чоловіків) і «фармація» - 220 чол. (155 жінок і 65 чоловіків). Усього в дослідженні взяли участь 690 осіб (470 жінок та 220 чоловіків) віком 19-21 рік.

Вивчення особливостей «образу Я» студентів передбачало визначення особливостей співвідношення об'єктивних і суб'єктивних характеристик в «образі

Я» та аналіз представленості відповідей різних категорій у самоописах досліджуваних. Виявилось, що в самоописах студентів-філологів і студентів-фармацевтів спостерігається істотне переважання суб'єктивних характеристик над об'єктивними (показник співвідношення $0,25 \pm 0,07$ і $0,35 \pm 0,04$ відповідно). По групі студентів-психологів «образ Я» виявився найбільш збалансованим з незначним переважанням суб'єктивних характеристик над об'єктивними (показник співвідношення $0,9 \pm 0,15$). Переважання у структурі «образу Я» випробовуваних всіх груп суб'єктивних характеристик особистості відображає активність студентів у плані самопізнання, самоусвідомлення власної індивідуальності.

Аналіз представленості відповідей різних категорій у самоописах досліджуваних показав, що відповіді категорії «Я як фізичний об'єкт» зустрічаються у самоописах 83% студентів-психологів, 57% студентів-філологів і 68% студентів-фармацевтів. Проте їхня частка в структурі «образу Я» невелика – від 6% до 8% у різних груп випробовуваних.

В відповідях категорії «Я як член соціальної спільноти» найбільший інтерес викликає ідентифікація респондентів із соціальною групою «студентство», що було виявлено у 78% студентів-психологів, 61% студентів-фармацевтів, 51% студентів-філологів. Студенти-філологи меншою мірою позиціонують себе як члени даної спільноти. У 42% відповідей респондентів-психологів є вказівки на майбутню професійну діяльність (Я – майбутній психолог). Але лише 12% студентів-філологів і 11% студентів-фармацевтів у самоописах ідентифікували себе з майбутньою професією.

Відповіді категорії «Я як індивідуальність» присутні в самоописах 84% студентів-філологів, 92,5% студентів-психологів і 100% студентів-фармацевтів. Самоописи за цією категорією включають як позитивні, так і негативні характеристики, але зі значною перевагою позитивних характеристик, що свідчить у цілому про позитивну оцінку студентами себе. Більшість позитивних характеристик пов'язані з рисами особистості, що виявляються в процесі комунікації. Ця тенденція виявляється в усіх групах випробовуваних, незалежно від статі та отримуваної спеціальності, й відображає значущість міжособистісної комунікації в студентському віці. Значна частка відповідей даної категорії в структурі «образу Я» (у студентів-філологів 62%, у студентів-психологів 67%, у студентів-фармацевтів 70%) може бути пояснена особливостями юнацького віку, коли триває пошук себе, свого місця в різних соціальних групах, відбувається формування професійно важливих рис тощо.

Відповіді трансцендентальної категорії, що включає асоціації студентами себе з об'єктами природи, абстрактними поняттями, квітами й тваринами, емоціями та відчуттями, різними предметами тощо, присутні у самоописах 43% студентів-філологів, 9% студентів-психологів і 11% студентів-фармацевтів. Частка відповідей даної категорії в структурі «образу Я» складає у студентів фармацевтів – 3%; у студентів-психологів – 7%; у студентів-філологів – 16%, у тому числі у 21% дівчат цієї спеціальності. Найбільша частка трансцендентальних відповідей у студентів-філологів може бути обумовлена особливостями їхньої фахової підготовки, у ході якої вивчаються різні прийоми та методи творчого самовираження письменників, які часто реалізуються саме в асоціативній формі. Найбільш низькі показники за

цією категорією у самописах студентів-фармацевтів пов'язані з особливостями їхньої майбутньої професійної діяльності, яка вимагає точності, конкретності, дотримання вимог і правил, порушення яких може призвести до серйозних наслідків для життя людей.

Аналіз особливостей самописів студентів різних спеціальностей показав, що «образ Я» студентів-психологів характеризується більшою збалансованістю і виразнішою ідентифікацією зі студентською та професійною спільнотою порівняно з філологами та фармацевтами. Самописи студентів-філологів відображають яскраво виражену здатність до творчого самовираження, що є запорукою подальшої професійної самореалізації в обраній сфері. У самописах студентів-фармацевтів переважають індивідуальні характеристики, вказівки на власні особистісні особливості. Студенти даної спеціальності розглядають освіту, що здобувається, перш за все, як певний етап їхнього особистісного розвитку.

За результатами проективної методики О.О. Кроніка та Є.І. Головахи виявилось, що студенти всіх спеціальностей достатньо різноманітно зобразили свій життєвий шлях. Але можна виділити певні відмінності в представників різних груп випробовуваних. У студентів гуманітарного профілю (психологів і філологів) етапи життєвого шляху промальовані або прописані чіткіше, порівняно зі студентами-фармацевтами. Проте можна виявити і відмінності всередині гуманітарного профілю: зображення студентів-психологів докладніші, більш об'ємні, з великою кількістю деталей. У студентів-філологів мають місце чіткіші, конкретніші зображення, без додаткових описів, уточнень.

У зображеннях свого життєвого шляху студентів-фармацевтів більшою мірою, ніж у психологів і філологів, присутня вказівка на невизначеність майбутнього (50% юнаків і 67% дівчат), більшість малюнків має нейтральний або негативний характер. Студентами-фармацевтами значно рідше описуються етапи життя, пов'язані із минулим і сьогоденням, ніж психологами та філологами. Для більшості студентів, незалежно від спеціальності та статі, життєвий шлях за своєю спрямованістю зміщений у майбутнє, що є типовим для юнацького віку, але у проекції психологів і філологів докладно виділенні всі етапи життя, що свідчить про наявність уявлень про чіткий зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім. Увага ж студентів-фармацевтів переважно зосереджена на майбутньому. Така особливість уявлення про свій життєвий шлях може вказувати на незадоволеність своїм теперішнім положенням внаслідок вибору майбутньої професії не за власними схильностями, а під дією різних зовнішніх соціальних впливів (поради батьків, друзів, престижність спеціальності тощо). Професійна ідентичність цих студентів може бути «нав'язаною».

У більшості студенток-філологів (90%) події майбутнього прописані або промальовані в такій послідовності: кар'єра, самовдосконалення, щасливе сімейне життя. 87% студенток-психологів і 88% студенток-фармацевтів уявляють майбутнє як успішне заміжжя, народження дітей і матеріальний добробут. Причому матеріальний добробут є для дівчат не наслідком власної професійної активності, а результатом успішного заміжжя, що є віддзеркаленням традиційних стереотипних уявлень про успішність жінки. У малюнках юнаків всіх трьох груп ознаки невизначеності відносно свого майбутнього присутні вдвічі частіше, ніж в малюнках

дівчат, що може бути пояснено вкоріненим стереотипом чоловічої соціальної ролі, яка передбачає активну життєву позицію до виконання якої студенти не відчують себе готовими.

Для конкретизації уявлень про життєвий шлях випробовуваних була застосована методика «Символ життєвого успіху». Позитивний емоційний тон у ставленні до професійного життя, активне Я-налаштування на професію, пов'язаність життєвого шляху й успіху із майбутньою професійною діяльністю визначено у 30% студентів-філологів, 23% студентів-психологів і 17% студентів-фармацевтів. У малюнках 66% студентів-філологів, 44% студентів-психологів і 56% студентів-фармацевтів акцентується матеріальна складова успіху та налаштування на створення родини, тобто бачення майбутнього та успіх дані студенти не пов'язують конкретно з професією, яку вони отримують. Інфантильне, нечітке уявлення про себе як професіонала репрезентоване 4% студентів-філологів, 33% психологів і 27% фармацевтів, що можна пояснити дифузністю професійної ідентичності студентів, яка характеризується несформованістю цілей, цінностей і переконань щодо своєї майбутньої професії. Отримані результати свідчать про наявність проблем у становленні професійної ідентичності студентів різних напрямків підготовки.

У зв'язку із гендерною стереотипізованістю професій психолога, філолога та фармацевта нами був проведений аналіз розподілу показників маскулінності, фемінності та андрогінності в ідеальному та професійному «образах Я» студентів. Виявилось, що в усіх групах випробовуваних (незалежно від спеціальності та статі) значущо переважають студенти, у яких образ ідеального себе і себе як професіонала певного фаху можна охарактеризувати як андрогінний, з перевагою цих характеристик у ідеальному «образі Я» по всіх групах, окрім групи студентів-фармацевтів чоловічої статі, у якій спостерігається збалансованість андрогінних характеристик у ідеальному та професійному «образі Я».

Серед досліджуваних з переважанням в «Я-ідеальному» маскулінних характеристик більшою мірою представлені студенти-психологи ($\chi^2_{\text{емп}} = 6,279$, $p < 0,05$), а серед досліджуваних з переважанням в «Я-ідеальному» фемінних характеристик - студенти-філологи, але це переважання не досягає рівня статистичної значущості. Професійний же «образ Я» більшості студентів, «Я-ідеальне» яких характеризується маскулінністю та фемінністю, можна визначити як андрогінний.

Серед досліджуваних дівчат з переважанням в «Я-ідеальному» фемінних характеристик більшою мірою представлені студентки-філологи ($\chi^2_{\text{емп}} = 11,284$, $p < 0,01$); серед юнаків з переважанням в «Я-ідеальному» маскулінних характеристик - студенти-психологи ($\chi^2_{\text{емп}} = 32,062$, $p < 0,01$), а з переважанням фемінних характеристик - студенти-фармацевти ($\chi^2_{\text{емп}} = 21,139$, $p < 0,01$). Слід зазначити, що більша збалансованість ідеального та професійного «образу Я» спостерігається в групах дівчат-психологів і студентів-фармацевтів обох статей.

Переважання осіб з андрогінними характеристиками в ідеальному та професійному «образі Я» по групах студентів всіх трьох спеціальностей дозволить їм у майбутньому гнучкіше реагувати на вимоги працедавців і ринку праці. У той же час, викликає занепокоєння неузгодженість у ідеальному та професійному «образі

Я», що особливо стосується дівчат-філологів, в ідеальному образі яких фемінні якості представлені значно більш широко, ніж в образі себе як професіонала, та юнаків-психологів, у яких в ідеальному образі превалюють маскуліні, а в професійному – фемінні та андрогінні характеристики. Така неузгодженість ідеального та професійного «образу Я» в подальшому може стати підґрунтям виникнення рольового конфлікту.

Результати дослідження кар'єрних орієнтацій та їх вираженості у студентів різних спеціальностей представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Вираженість кар'єрних орієнтацій студентів різних спеціальностей

№ з/п	Шкали	Групи студентів			Показник критерію t-Стьюдента		
		Група 1 психологи	Група 2 філологи	Група 3 фармацевти	групи	групи	групи
					1 і 2	2 і 3	1 і 3
1	Професійна компетентність	5,7 ± 0,2	4,8 ± 0,2	4,5 ± 0,2	5,6*	1,8	3,4*
2	Менеджмент	7,1 ± 0,2	6,8 ± 0,2	7,5 ± 0,2	1,8	4,3*	1,9*
3	Автономія	7,1 ± 0,2	6,8 ± 0,2	7,5 ± 0,2	1,8	4,3*	1,9*
4а	Стабільність роботи	8,1 ± 0,1	8,3 ± 0,2	8,5 ± 0,2	1,4	1,4	1,9*
4б	Стабільність місця проживання	4,9 ± 0,3	4,1 ± 0,3	4,6 ± 0,3	1,8	1,6	1,5
5	Служіння	7,3 ± 0,2	6,8 ± 0,2	7,4 ± 0,2	1,8	3,75*	1,4
6	Виклик	5,9 ± 0,2	5,1 ± 0,2	6,6 ± 0,2	4,1*	5,6*	4,3*
7	Інтеграція стилів життя	7,3 ± 0,3	7,2 ± 0,1	7,7 ± 0,1	1,4	4,2	1,8
8	Підприємництво	6,8 ± 0,2	5,9 ± 0,3	7,5 ± 0,2	5,2*	5,6*	4,4*

Примітка: * - розрізнення статистично значущі на рівні $p=0,05$.

Для визначення структури кар'єрних орієнтацій досліджуваних різних спеціальностей та статі був проведений факторний аналіз методом головних компонент з подальшим Varimax-обертанням. Факторизація даних, отриманих по всій вибірці, дала змогу спостерігати наявність трьох факторів. До складу першого фактору «Незалежність» (31,12% сумарної дисперсії) увійшли орієнтації на підприємництво (0,795), менеджмент (0,769) і виклик (0,731). До другого фактору «Професійність» (23% сумарної дисперсії) увійшли орієнтації на професійну компетентність (0,816) і служіння (0,793). До третього фактору «Стабільність» (16% сумарної дисперсії) увійшла кар'єрна орієнтація на стабільність місця проживання (0,986).

Структура кар'єрних орієнтацій дівчат збігається із загальною структурою за виключенням того, що фактор «Стабільність» включає не стабільність місця проживання, а стабільність місця роботи.

Структура кар'єрних орієнтацій юнаків характеризується наявністю трьох факторів, до першого з яких, що отримав назву «Індивідуалізм» (26,8% сумарної

дисперсії), увійшли орієнтації на інтеграцію стилів життя (0,816), автономію (0,783) і підприємництво (0,773). Другий фактор «Незалежність» (25,1% сумарної дисперсії) включає орієнтації на виклик (0,821), менеджмент (0,798) і стабільність місця проживання (-0,733). Третій фактор «Професійність» (17,3% сумарної дисперсії) включає орієнтації на професійну компетентність (0,791) і служіння (0,749).

Порівняльний аналіз факторної структури кар'єрних орієнтацій студентів різної статі показав, що майбутню професійну кар'єру як юнаки, так і дівчата пов'язують із допомогою людям, розвитком професійної компетентності, аби врешті, здолавши певні перешкоди, прийти до започаткування власної справи, отримати незалежність. Розрізнення полягають у тому, що дівчата орієнтовані на стабільну роботу, а юнаки - на роботу, де вони почувалися б звільненими від організаційних обмежень. Крім того, юнаки більш орієнтовані на збалансування професійної та особистої сфер життя.

Факторна структура кар'єрних орієнтацій студентів-психологів характеризується наявністю трьох факторів. Перший фактор «Професійність» (36,9% сумарної дисперсії) включає орієнтації на служіння (0,878) і професійну компетентність (0,833). Другий фактор «Підприємництво» (27,5% сумарної дисперсії) складається з однієї, але яскраво вираженої орієнтації на підприємництво (0,967). Третій фактор «Стабільність» (25,1% сумарної дисперсії) також включає одну кар'єрну орієнтацію на стабільність місця роботи (0,993).

Результати факторизації структури кар'єрних орієнтацій студентів-філологів дали змогу спостерігати наявність двох факторів. Перший фактор «Незалежність» (40% сумарної дисперсії) включає орієнтації на менеджмент (0,889) і підприємництво (0,880). Другий фактор «Служіння» (34 % сумарної дисперсії) включає орієнтації на служіння (0,838) та інтеграцію стилів життя (0,818).

Факторна структура кар'єрних орієнтацій студентів-фармацевтів характеризується наявністю трьох факторів. Перший фактор «Служіння» (30% сумарної дисперсії) включає орієнтації на інтеграцію стилів життя (0,896) і служіння (0,823). Другий фактор «Менеджмент» (26 % сумарної дисперсії) включає орієнтації на стабільність місця проживання (-0,816) і менеджмент (0,802). Третій фактор «Професійність» (22% сумарної дисперсії) включає одну кар'єрну орієнтацію на професійну компетентність (0,973).

Порівнюючи факторну структуру кар'єрних орієнтацій студентів різних спеціальностей, ми дійшли висновку, що всі вони налаштовані на взаємодію з людьми. Студенти-психологи і філологи майбутню професійну кар'єру пов'язують із розвитком професійної компетентності та відкриттям власної справи, а студенти-психологи, крім того, із стабільністю місця роботи. Майбутні фармацевти та референти-перекладачі орієнтовані на координацію дій інших людей, а також впорядкування, гармонізацію професійної та особистої сфер життя, хоча студенти-фармацевти і не передбачають при цьому стабільність місця проживання.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою модифікованої методики С. Бем, засвідчив, що рисами професіонала, яким надається найбільша перевага, незалежно від профілю навчання студентів, стали «здатність допомогти» й «терпимість», що пояснюється особливостями професій «допомоги», до яких більшою чи меншою мірою можна віднести всі три спеціальності.

Здійснивши порівняльний аналіз окреслених студентами рис професіонала з професіограмами отримуваних спеціальностей (психолога, філолога, фармацевта), ми виявили, що по групах філологів і психологів з рисами, перерахованими у відповідних професіограмах, співпали риси, які відповідають за якість комунікативного процесу, що особливо важливе для професій даного типу. Це, перш за все, риси, пов'язані з успішністю комунікації, тактовністю у спілкуванні. Дані риси особистості є професійно важливими як для майбутніх психологів, так і для філологів, що працюють із людьми (гиди, синхроністи, референти та ін.). Якщо риси особистості професіонала, виділені студентами-психологами та філологами, змістовно доповнюють професіограми відповідних спеціальностей або узгоджуються з ними, то риси, виділені студентами-фармацевтами, утворюють іншу професіограму. Цей результат вказує на наявність певних складнощів у формуванні професійної ідентичності студентів-фармацевтів і примушує звернути особливу увагу в процесі навчання на розуміння тих вимог, які пред'являє отримувана ними спеціальність до особистості.

З урахуванням одержаних у ході дослідження результатів розроблені рекомендації для педагогічного складу шкіл, практичних психологів, професорсько-викладацького складу і психологічної служби вищих навчальних закладів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає у визначенні психологічних особливостей становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю. Отримані в ході дослідження результати дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Аналіз підходів та напрямків дослідження професійної ідентичності в психологічній науці показав, що професійна ідентичність розглядається як результат професійного самовизначення особистості, який репрезентується через її «образ Я», як чинник психологічного благополуччя людини, як умова реалізації особистісного потенціалу у професійній діяльності. Професійна ідентичність проявляється в усвідомленні людиною власної єдності з професією й представниками певного фаху, у прийнятті своєї професійної приналежності, цілей, цінностей, норм та правил професійної спільноти. Професійна ідентичність - продукт тривалого особистісного та професійного розвитку, який виявляється на достатньо високих рівнях оволодіння професією і виступає критерієм професіоналізму.

Становлення професійної ідентичності студентів як суб'єктів учбово-професійної діяльності передбачає не тільки набуття необхідних знань, вмінь та навичок, але й усвідомлення образу обраної професії та її вимог до фахівця, своєї відповідності даним вимогам, перспектив і напрямків кар'єрного зростання, позитивне ставлення до обраної професії та власної професійної кар'єри, сприйняття власного життєвого шляху і успіху в контексті майбутньої професійної діяльності. Саме ці признаки становлення професійної ідентичності студентів обумовили вибір методичного інструментарію дослідження.

2. Структура «образу Я» студентів відображає їх активність у плані самопізнання, самоусвідомлення власної індивідуальності. Студенти всіх

досліджуваних спеціальностей визнають у себе і позитивно оцінюють якості, переважно пов'язані зі здійсненням процесу міжособистісної комунікації. «Образ Я» студентів-психологів відрізняється збалансованістю суб'єктивної (особистісні якості, індивідуальні характеристики) і об'єктивної (соціальні ролі, статуси) складової, більш вираженою ідентифікацією зі студентською та професійною спільнотою порівняно із студентами-філологами і фармацевтами, в «образі Я» яких суттєво переважають суб'єктивні характеристики. Специфіка «образу Я» студентів-філологів полягає у значній представленості трансцендентальних характеристик, що обумовлено особливостями їхньої фахової підготовки. При цьому студенти гуманітарного профілю навчання та контрольної групи показали низький рівень представленості в образі Я професійних характеристик. У студентів гуманітарного профілю навчання також виявлена складніша структура професійного «образу Я», що може бути зумовлено сутнісними характеристиками обраних професій, успішність оволодіння якими передбачає усвідомлення власних особистісних характеристик і урахування індивідуальності інших людей.

3. Уявлення про свій життєвий шлях студентів-гуманітаріїв характеризуються чітким зв'язком між минулим, теперішнім і майбутнім, яке виглядає досить визначено та оптимістично, проте зображення свого життєвого шляху студентами-психологами більш деталізовані, об'ємні, порівняно із зображеннями студентів-філологів. Життєвий шлях студентів всіх спеціальностей за своєю спрямованістю зміщений у майбутнє, але у студентів-фармацевтів це зміщення поєднується з практично ігноруванням подій минулого і теперішнього, що може вказувати на незадоволеність своїм теперішнім внаслідок вибору майбутньої професії під дією зовнішніх соціальних впливів, що призводить до формування «нав'язаної» професійної ідентичності.

Визначені гендерні особливості в уявленнях студентів про життєвий шлях і успіх, які виявилися досить традиційними для юнаків, незалежно від спеціальності і профілю підготовки, а також для дівчат-психологів і фармацевтів. Проте студентки-філологи етапи майбутнього життєвого шляху уявляють в послідовності: кар'єра, самовдосконалення, щасливе сімейне життя, демонструючи відхід від усталених стереотипів.

Активна спрямованість Я на професію, пов'язаність життєвого шляху й успіху із майбутньою професійною діяльністю, як підґрунтя для розвитку позитивної професійної ідентичності визначено у 30% студентів-філологів, 23% студентів-психологів і 17% студентів-фармацевтів. У 66% студентів-філологів, 44% студентів-психологів і 56% студентів-фармацевтів визначено ознаки формування нейтральної професійної ідентичності, що полягає у акцентуванні матеріальної складової успіху. Інфантильне, нечітке уявлення про себе як професіонала визначене у 4% студентів-філологів, 33% психологів і 27% фармацевтів, що в подальшому загрожує розвитком негативної професійної ідентичності, яка виявляється у відкиданні професії в якості засобу досягнення успіху і самореалізації у інших сферах особистісної активності.

4. Не виявлено чіткого впливу профілю навчання на формування структури кар'єрних орієнтацій і, як наслідок, на становлення професійної ідентичності студентів. Більш значущий вплив на формування кар'єрних орієнтацій має отримувана студентами спеціальність та статеві приналежності. Проте по групах

студентів обох профілів підготовки виявлена незначна вираженість кар'єрної орієнтації на професійну компетентність, що відображає проблемний характер формування професійної ідентичності студентів у сучасних умовах.

5. Виділені студентами комплекси рис, що відображають уявлення про особистість професіонала в обраній ними сфері діяльності, лише частково співпадають із професіограмами та психограмами відповідних спеціальностей. Проте виділені студентами-гуманітаріями характеристики особистості професіонала практично доповнюють професіограми, що свідчить про достатню усвідомленість тих вимог, які їх майбутня професія висуває до фахівця. Характеристики, виділені студентами-фармацевтами фактично утворюють паралельну професіограму, це свідчить про недостатню сформованість уявлень про особистість професіонала відповідного фаху.

Образ ідеального Я і себе як професіонала певного фаху більшості студентів, незалежно від напрямку підготовки, спеціальності та статі, виявився андрогінним, що може сприяти більш гнучкому реагуванню майбутніх фахівців на вимоги працедавців і ринку праці, використанню ними широкого спектру методів спілкування та взаємодії. Універсальними характеристиками образу професіонала незалежно від профілю навчання є «здатність допомагати», «терпимість», «надійність». Для спеціалістів гуманітарного профілю характерні, перш за все, ті особистісні характеристики, які забезпечують успішність в міжособистісній комунікації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гога Н. П. Особенности становления профессиональной идентичности студенток-филологов / Н.П. Гога // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Сер. Психологія; вип. 32. – 2005. – № 653. — С. 43–47.

2. Гога Н. П. Выявление особенностей представлений студентов о жизненном пути и успехе / Н.П. Гога // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Сер. Психологія; вип. 33. – 2005 – № 662. – С. 174–177.

3. Гога Н. П. Особливості Я-концепції у студентів різних спеціальностей / Н.П. Гога // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – 2007. – Вип. 22. – С. 47–57.

4. Гога Н.П. Особливості прояву професійної складової в кар'єрних орієнтаціях студентів різних спеціальностей / Н.П. Гога, І.В. Головнєва // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – 2009. – Вип. 30. – С. 82–92.

5. Гога Н. П. Влияние корпоративной культуры организации на формирование профессиональной идентичности работников / Н.П. Гога // Особистість у системі соціальних зв'язків : матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. (18-19 квітня 2005 р., м. Харків). – Х. : Вид-во НФаУ, 2005. – С.161–163.

6. Гога Н. П. Выявление некоторых особенностей модели «Я-концепции» у студентов / Н.П. Гога // Молодые ученые Харьковщины-2006 : прогр. и материалы конф. молодых ученых, 8 апр. 2006 г. / Нар. укр. акад. [та ін.] – Х. : Изд-во НУА, 2006. – С. 53–56.

7. Гога Н. П. Про деякі аспекти кризи особистісної ідентичності в суспільстві,

яке трансформується / Н.П. Гога // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 25-27 квітня 2006 р. ; у 5 т. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – Т. 3. – С. 41–43.

8. Гога Н. П. Особенности карьерных ориентаций студентов, обучающихся по различным специальностям / Н. Гога // Молодые ученые Харьковщины-2007: прогр. и материалы конф. молодых ученых, 21 апр. 2007 г. / Нар. укр. акад. [та ін.] – Х. : Изд-во НУА, 2007. – С. 15–16.

9. Гога Н. П. Формирование идентичности студентов как основа создания «интеллигентной власти» / Н.П. Гога // Інтелігенція та влада : матеріали VI Міжнар. наук. практ. конф.- семінару кер. вищих навч. закл., учен.-дослідників і представників владних структур із пробл. сучас. інтелігенції, 14 берез. 2008 р. / Нар. укр. акад. [та ін.] – Х. : Вид-во НУА, 2008. – С. 120–122.

10. Гога Н. П. Роль социально-психологического тренинга в формировании представлений студентов о жизненном пути / Н.П. Гога // Молодые ученые Харьковщины-2008 : прогр. и материалы конф. молодых ученых, 19 апр. 2008 г. / Нар. укр. акад. [та ін.] – Х. : Изд-во НУА, 2008. – С. 25–27.

11. Гога Н. П. Место интеллигентности в структуре профессиональной идентичности личности / Н.П. Гога // Інтелігенція. Освіта. Суспільство: виклики глобальної кризи : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. із пробл. сучас. інтелігенції, 6 лют. 2009 р. / Нар. укр. акад. [та ін.]. – Х., 2009. – С. 76–79.

12. Гога Н. П. Некоторые проблемы формирования профессиональной составляющей Я-концепции студентов-магистров / Н.П. Гога // Молодые ученые Харьковщины - 2009 : прогр. и материалы конф., 18 апр. 2009 г. / Нар. укр. акад. [и др.]. - Х., 2009. - С. 15–19.

13. Гога Н. П. Особенности Я-концепции студентов филологов различных лет обучения / Н.П. Гога // Вектори психології - 2009 : матеріали молодіж. наук.-практ. конф. / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, ф-т психології, студент. наук. т-во ф-ту психології. – Х., 2009. – С. 69–70.

14. Гога Н. П. Некоторые особенности карьерных ориентаций студентов социально-гуманитарного профиля / Н.П. Гога // Молодые ученые Харьковщины-2010: прогр. и материалы конф. молодых ученых, 17 апр. 2010 г. / М-во образования и науки Украины, Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2010. – С. 26–28.

15. Гога Н. П. Специфика представлений о личности профессионала у студентов гуманитарного профиля обучения / Н.П. Гога // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 17–18 черв. 2010 р. : в 3 т. – Д. : Біла К.О., 2010. – С. 40–43.

16. Гога Н. П. Некоторые особенности карьерных ориентаций студентов экономического профиля / Н.П. Гога // Альянс наук: вчений - вченому : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 лют. 2010 р. : В 5 т. – Д. : Біла К. О., 2010. – Т. 2 : Педагогіка і психологія вищої школи: досягнення та напрями вдосконалення. – С. 15–18.

17. Гога Н. П. Роль эмпатийности в профессиональной структуре личности студентов гуманитарного профиля обучения / Н. П. Гога // Молодые ученые Харьковщины-2011 : прогр. и материалы конф. молодых ученых, 16 апр. 2011 г. / Нар. укр. акад. [и др.]. – Х. : Изд-во НУА, 2011. – С. 38–39.

18. Гога Н. П. Возможности применения профессиограммы для развития профессионального уровня молодых преподавателей / Н.П. Гога // Преподаватель как субъект и объект образовательного процесса. Век XXI : материалы Междунар. науч.- практ. конф., 1 февр. 2012 г. : [в 2 ч.] / Нар. укр. акад. [и др.]. – Харьков, 2012. – Ч. 1. – С. 136–140.

19. Гога Н. П. Гендерный компонент в представлениях о личности профессионала у студентов различных направлений подготовки // И.В. Головнева, Н.П. Гога / Материали за 8-а международна научна практична конференция, «Новината за напреднали наука». – Т.19 : Психология и социология. – София : Бял ГРА-БГ ООД, 2012. – С. 28–33.

20. Гога Н. П. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю / Н.П. Гога // Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka: teoria i praktyka – 2012», volume 7. Psychologia i socjologia. Politologija. – Przemyśl : Nauka i studia, 2012. – S. 25–30.

АНОТАЦІЯ

Гога Н.П. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Харків, 2012.

Дисертація присвячена вивченню особливостей становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю навчання порівняно зі студентами природничо-наукового профілю. У роботі узагальнені та систематизовані наукові підходи й напрямки дослідження проблеми професійної ідентичності, її формування в контексті життєвого шляху особистості. За результатами, отриманими в ході емпіричного дослідження, визначено, що вплив на становлення професійної ідентичності має як напрям підготовки, так і отримувана студентами спеціальність. У цілому студентів гуманітарного профілю навчання характеризують повніші та чіткіші уявлення про характеристики особистості професіоналів за своїми спеціальностями, про зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім у просторі життєвого шляху, більш позитивні уявлення стосовно свого майбутнього в цілому й професійного майбутнього зокрема, складніша структура образу «Я», менш виражені кар'єрні орієнтації та менша збалансованість ідеального та професійного «образу Я» порівняно зі студентами природничого профілю.

Ключові слова: професійна ідентичність, гуманітарний профіль, кар'єрні орієнтації, життєвий шлях, образ Я.

АННОТАЦИЯ

Гога Н.П. Психологические особенности становления профессиональной идентичности студентов гуманитарного профиля. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. - Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Харьков, 2012.

Диссертация посвящена изучению особенностей становления профессиональной идентичности студентов гуманитарного профиля обучения в сравнении со студентами естественно-научного профиля.

В работе обобщены и систематизированы научные подходы и направления исследования проблемы профессиональной идентичности, ее формирования в контексте жизненного пути личности. Проанализированы понятия идентичности и профессиональной идентичности, особенности их концептуализации в работах представителей различных психологических подходов. Рассмотрены направления изучения процесса становления профессиональной идентичности как неотъемлемой частью общей системы становления идентичности личности в рамках различных периодизаций профессионального развития. Дана характеристика жизненного пути как одной из главных характеристик жизни человека, описывающей траекторию его индивидуального развития. Анализируется влияние учебно-профессиональной деятельности на процесс становления профессиональной идентичности в студенческом возрасте.

Обоснована выборка испытуемых, в которой гуманитарный профиль обучения представлен специальностями «филология» и «психология». К участию в исследовании также были привлечены студенты направления подготовки «фармация», программа обучения которых включает дисциплины естественнонаучного и экономического циклов. Особенности становления профессиональной идентичности студентов гуманитарного профиля обучения выявлялись путем сравнения эмпирических результатов, полученных по данной группе испытуемых, и группе студентов-фармацевтов.

Результаты эмпирического исследования показали, что влияние на становление профессиональной идентичности имеет как направление подготовки, так и получаемая студентами специальность. Так самоописания студентов-психологов содержат больше указаний на будущую профессию, их «образ Я» более сбалансирован с точки зрения соотношения субъективных и объективных характеристик. Самоописания студентов-филологов отражают ярко выраженную способность к творческому самовыражению. В самоописаниях студентов-фармацевтов преобладают индивидуальные характеристики, указания на личностные особенности. Представления о жизненном пути студентов-гуманитариев отображают четкую связь между прошлым, настоящим и будущим, будущее, в том числе и профессиональное, представляется им более определенным. Выделенные студентами филологами и психологами черты профессионала совпали с профессиограммами соответствующих специальностей относительно тех черт,

которые отвечают за качество коммуникативного процесса, что особенно важно для профессий такого типа. Другие выделенные студентами данных специальностей черты дополняют уже существующие профиограммы. Качества профессионала, выделенные студентами-фармацевтами, совпадают с профиограммой их профессии в значительно меньшей степени, образуя фактически новую профиограмму.

Наряду с позитивными признаками становления профессиональной идентичности студентов гуманитарного профиля подготовки, выявлены и определенные негативные моменты. У значительной части студентов-гуманитариев (особенно девушек-филологов и юношей-психологов) отмечается меньшая сбалансированность идеального и профессионального «образа Я» в части представленности в них маскулинных и феминных качеств, чем у студентов-фармацевтов, незначительная выраженность карьерной ориентации на профессиональную компетентность, признаки формирования нейтральной и отрицательной профессиональной идентичности. С учетом полученных в ходе исследования результатов разработаны рекомендации для педагогического состава школ, практических психологов, профессорско-преподавательского состава и психологической службы высших учебных заведений.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, гуманитарный профиль, карьерные ориентации, жизненный путь, образ Я.

SUMMARY

Goga N.P. Psychological features of professional identity formation of students of humanitarian profile. – Manuscript.

Dissertation on requiring the scientific degree of candidate of psychological sciences in speciality 19.00.07 – Pedagogical and age psychology. – H.S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university of ministry of education and science, youth and sport of Ukraine, Kharkiv, 2012.

Dissertation is devoted to investigation of the features of professional identity formation of students of humanitarian profile in comparison with students of natural profile. The given work generalizes and systematizes the scientific approaches and directions of professional identity issues research, its formation in the context of the individual life journey. According to the results obtained within the empirical research the influence on professional identity formation has both training direction and speciality obtained by students. In general, the students of humanitarian profile are characterized by more complete and clearer idea of the professionals identity features within their specialities, of connection between the past, the present and the future in the life journey scope, by more positive ideas of their future in general and of professional future in particular, by more complicated structure of self-image, less expressed career orientations and less balance between the ideal and professional self-image in comparison with the students of natural profile.

Key words: professional identity, humanitarian profile, career orientations, life journey, self-image.

Підписано до друку 13.11.2012 р.
Формат 60x90/16 Умов. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 5
Видавництво: Народної української академії
Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.